

PTT route 217: 35 jaar vogels tellen in Noordwest-Groningen

Gewone vogels in een gewoon gebied

Alco van Klinken & Willem van Manen

Het Noordwestelijke deel van Groningen staat niet echt bekend als topgebied voor vogelaars. Dit was juist de reden om er in 1981 een PTT route uit te zetten. Sindsdien is die route 35 jaar geteld door dezelfde tellers. Ter gelegenheid van de 60 jarige trouwdag van de tellers zijn de resultaten op een rij gezet (Van Klinken & Van Manen 2018). Daardoor kan hier een kort overzicht gegeven worden van 35 jaar gewone vogels in Noordwest Groningen.

Wat is een PTT route?

PTT is de afkorting van: Punt Transect Telling: een snoer van 20 telpunten waar gedurende 5 minuten alle vogels (met binding aan het landschap) genoteerd worden. De telling wordt sinds 1981 in de tweede helft van december gehouden; gecoördineerd en geadmistriseerd door Sovon. Verspreid in Nederland liggen zo 'n 500 telroutes. Op deze manier ontstaat een overzicht van de doorsnee wintervogels die in Nederland verblijven.

Ontstaan van route nr 217

Ook begin jaren '80 hoorde Noordwest-Groningen al niet tot de favoriete gebieden van vogelkijkers. Er

startte in die tijd het Sovon project voor winter- en trekvogels dat gebruik maakte van 5 X 5 km telblokken. Johan en Marry van Klinken hebben toen in drie zwakke blokken rondom Eenrum een PTT route uitgezette met als doel om twee vliegen in één klap te slaan: uit die blokken vogelinformatie te krijgen en om de PTT telling uit te voeren. De telpunten zijn tamelijk willekeurig door de blokken heen verspreid, zodat spontaan de "aselecte steekproef" ontstond waarvan statistici zo blij worden. Gedurende de 35 jarige telreeks is er een afwisseling van zachte en strenge winters geweest. Meestal zijn de tellingen uitgevoerd op dagen met gemiddelde, zachte weersomstandigheden. Opvallend in de herinnering is, hoe vaak de windsterkte bepalend was voor de resultaten: bij harde wind drukken vogels zich meer en is er meer geruis. Daardoor zullen op winderige teldagen de kleine vogels minder veel waargenomen zijn.

Landschapsbeschrijving

De atlasblokken 6.11 (Baflo), 6.12 (Eenrum) en 6.13 (Leens) liggen in het Noordwestelijke deel van Groningen. Dit gebied bestaat uit wierdendorpen, afgewisseld met boerenerven, akkers en weilanden (Schroor & Meijering 2007). Er is een netwerk van grotere watergangen, de maren, die het gebied doorkruist. De grootste verandering in het landschap van dit gebied, zijn de ruilverkavelingen geweest die in de jaren '70 zijn uitgevoerd. Dat laat een vergelijking van de kaarten uit 1950 en 2015 zien (zie kaarten 1 en 2). In 1950 waren de akkertjes nog klein, in 1984 en daarna is de schaal vergroot. De ruilverkavelingen waren uitgevoerd vóórdat de PTT telling startte (Provincie Groningen 1981). Met de ruilverkavelingen zijn ook (dorps)bosjes in het land-

Foto 1. Ernstheem, telpunt 7: voorbeeld van een lommerrijk boerenerv

Kaart 1

Kaart 2

schap verschijnen. De geografische veranderingen tussen 1984 en 2015 zijn maar beperkt. In grote lijnen blijft het een afwisseling van akkers en weilanden en ook de uitbreiding van de dorpen is beperkt tot een buitewijkje bij Winsum en Baflo. De openheid van het landschap is wel fors afgenomen: de dorpsbossen zijn gegroeid en er is veel meer opgaande begroeiing in het landschap gekomen (tuinen, wegbeplanting e.d.).

Samenvatting telpunten

De telpunten liggen op een tamelijk gangbare doorsnede van de landschapstypen die rondom Eerum voorkomen. Grof samengevat horen de punten tot de volgende types landschap:

- Bebouwde kom: Baflo (nr. 4), Sportpark Eerum (nr. 9), Kerk Eerum (nr. 10): totaal 3
- Park en bos: bos Eerum (nr. 8), Abelstok (nr. 13), Verhildersum (nr. 15): totaal 3
- Weide: Winsum (nr. 1), Tinallinge (nr. 2), Matenesse (nr. 7), brug Eenrumermaar (nr. 11), Ranum (nr. 20), totaal 5
- Akker: rand Baflo (nr. 3), brug Lutje Saaksum (nr. 6), Land van Aagt (nr. 12), De Luit (nr. 14), Groot Maarslag (nr. 16), HekmaWierda (nr. 19), totaal 6
- Boerenerf: Lutje Saaksum (nr. 5), Ernstheem (nr. 7), Maarhuizen (nr. 17), totaal 3

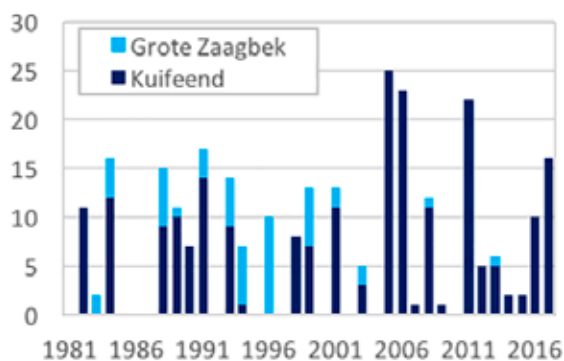

Foto 2. Land van Aagt, telpunt 12, een telpunt in kaal akkerland

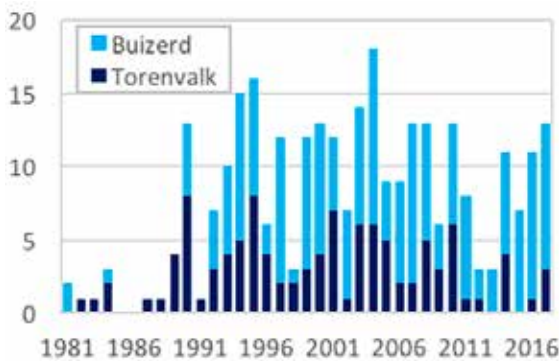
Vogelresultaten

We hebben ervoor gekozen om afzonderlijke soorten in beeld te brengen. In andere publicaties is soms gewerkt met vogelgemeenschappen (bijvoorbeeld: watervogels, bosvogels, akkervogels e.d.). Met deze “gemeenschapsbenadering” gingen in dit geval teveel details verloren. Volgens ons komt het verhaal het duidelijkste naar voren met soorten die staan voor een bepaald biotoop. De telpunten liggen representatief verdeeld over de biotopen die in rondom Eerum te vinden zijn (zie hierboven). Daarmee geeft deze telling een indruk van de totale vogelgemeenschap. De volgende trends geven een goede indruk over de ontwikkelingen in de wintervogelstand sinds 1981. Het voert te ver om alle 98 waargenomen soorten te beschrijven. We pikken er de soorten uit die typerend zijn voor dit gebied, of die een trend laten zien die afwijkt van de landelijke trend.

Grote zaagbek/Kuifeend, figuur 1: de Grote zaagbek neemt af; de Kuifeend toe. Dit past in het landelijke beeld dat een wintersoort als de grote zaagbek de afgelopen jaren minder naar Nederland komt.

Figuur 1. Grote Zaagbek/Kuifeend

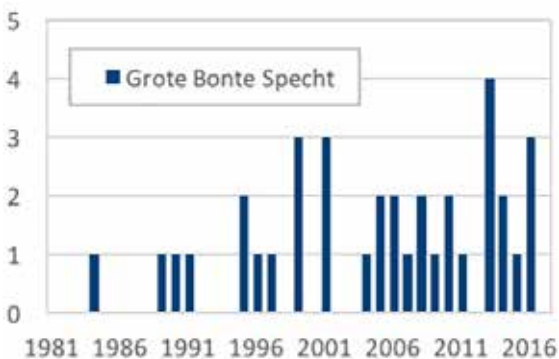
Figuur 2. Buizerd/Torenvalk

Buizerd/Torenvalk, figuur 2: de Buizerd neemt toe; de Torenvalk af. het landschap is verder verarmd (minder overhoekjes en ruigtes) en daarmee is het muizen-aanbod kleiner geworden. Tegelijkertijd is het landschap beslotener geworden; hiervan profiteert de Buizerd. De Buizerd heeft een gevarieerder menu dan de Torenvalk.

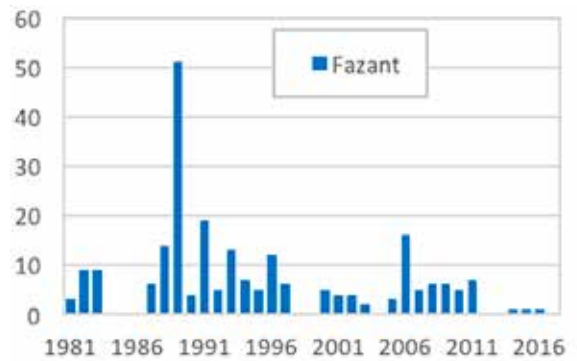
Fazant, figuur 3: in 2016 hebben we voor het laatst een Fazant waargenomen. Dit tekent enerzijds het verbod op uitzetten van deze soort voor de jacht, anderzijds de verschaling van het landschap (minder overhoekjes en ruigtes).

Meerkoet/Waterhoen, figuur 4. Bij het Waterhoen zijn de gevolgen van koude winters te zien (jaren '80 en rond 2010), waarna de soort een klap krijgt en daarna herstelt. Bij de Meerkoet lijkt het alsof de soort pas laat dit gebied koloniseert. Hierop komen we terug in de discussie.

Meeuwen, figuur 5. Van het drietal gangbare meeuwensoorten (Kokmeeuw, Stormmeeuw, Zilvermeeuw) blijft de Stormmeeuw de meest algemene soort in de weilanden van dit gebied

Figuur 6. Grote Bonte Specht

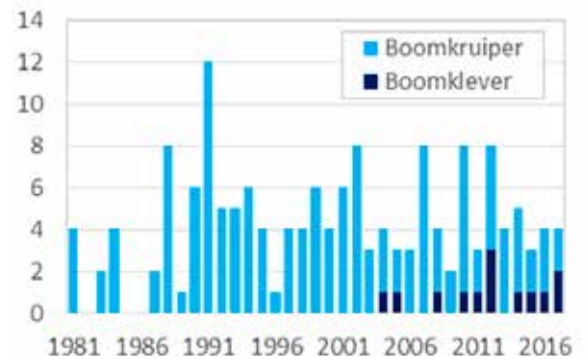
Figuur 3. Fazant

Grote bonte specht, figuur 6. Hoewel de aantallen beperkt blijven, is er in de loop van de jaren wel een toename te zien. Deze toename past in de ontwikkeling dat het landschap "beslotener" is geworden (met meer opgaande beplanting).

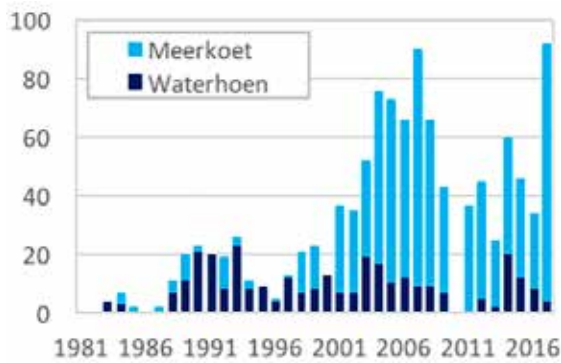
Boomkruiper/Boomklever, figuur 7 De Boomklever volgt de golf van "beboming" van het landschap en bereikte rond 2005 ook Noordwest Groningen. Des te opvallender is dat de Boomkruiper al lang vaste bewoner van dit gebied was. Ondanks zijn beperkte vliegvermogen, had deze soort de lommerrijke boerenerven toch al eerder weten te vinden.

Roek/Ekster, figuur 8: de Ekster gaat, de Roek komt. Het verdwijnen van de Ekster als boerenlandvogel past in de trend van de afname van andere soorten in het buitengebied. De komst van de Roek is in dit verband tegendraads en zal waarschijnlijk te maken hebben met de toegenomen hoeveelheid broedgelegenheid in hogere bomen (Van Klinken 2017).

Huismus/Ringmus, figuur 9: de Ringmus was en is een schaarse (winter)vogel in dit gebied. De Huismus laat netjes de landelijke trend zien, met eind jaren '80 een forse afname en in de afgelopen jaren weer een voorzichtiger terugkomen.

Figuur 7. Boomkruiper/Boomklever

Figuur 4. Meerkoet/Waterhoen

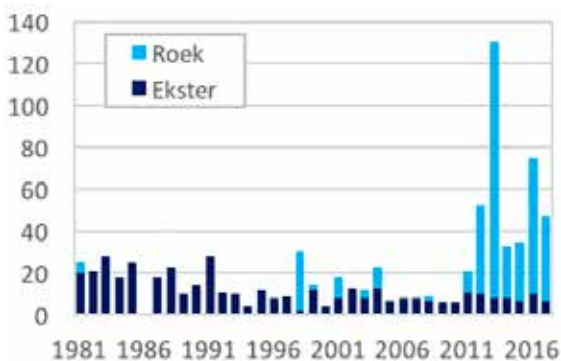
Discussie

Het gebied rondom Eenrum heeft sinds de start van de PTT-telling weinig veranderingen gekend. Vergelijken met veel sterk-verstedelijkte gebieden in Nederland is dit bijzonder. Toch zijn ook hier veranderingen geweest die niet van kaarten zijn af te lezen. Het landbouwgebruik is, bijvoorbeeld, verder gemoderniseerd met alle milieu-gevolgen van dien. Verder zijn beplantingen (bosjes die geplant zijn tijdens de ruilverkavelingen) hoger en volgroeider geworden. De tijd heeft ook rondom Eenrum niet stilgestaan. Wanneer we proberen om de veranderingen samen te vatten:

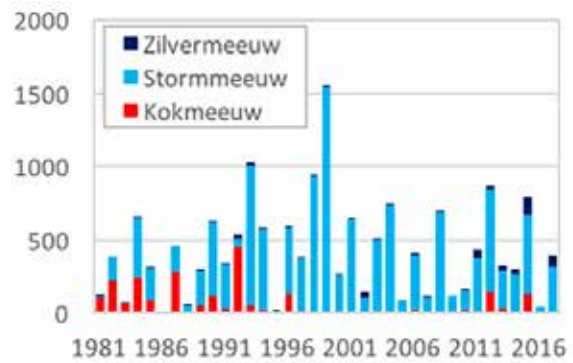
- Zachter weer
- Opkomst bossoorten
- Akkervogels waren al bijna weg

Het geval “Meerkoet”

Het grootste raadsel in de resultaten van PTT route 217, is de late opkomst van de Meerkoet (zie figuur 4): hoe kan het dat deze soort pas zo laat toeneemt in dit gebied? Tot eind jaren ‘90 kwam hij er maar mondjesmaat voor. De Meerkoet is een erg opportunistische soort die houdt van voedselrijk water en gevoelig is voor strenge winters (Daalder 2017). In Groningen komt hij vooral voor in gebieden waar grasland direct grenst aan open water (Van den Brink 1992, Boekema 1983,

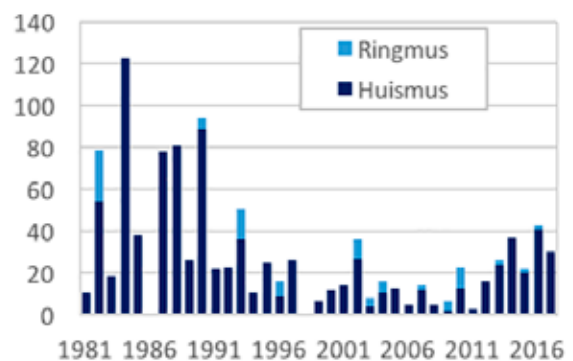
Figuur 8. Roek/Ekster

Figuur 5. Meeuwen

2016). Uit de landelijke broedvogelinventarisatie van de jaren ‘70 blijkt dat de meerkoet gewoon in Noordwest Groningen voorkomt als broedvogel (Teixeira 1979). Uit het atlasproject van Sovon begin jaren ‘80 blijkt ook dat de Meerkoet in Noordwest Groningen oppervlaktegedekend voorkomt (Sovon 1987).

Het biotoop van het telgebied van PTT route 217 is geschikt voor meerkoeten, maar de watergangen zijn niet breed en het aandeel grasland aan open water is beperkt. Het biotoop is geschikt maar niet optimaal. De invloed van strenge winters is er groot. In 1979 kende Nederland een strenge winter met veel sneeuw en ijs; de PTT route startte 2 jaar daarna. Verder kende de jaren ‘80 drie koude winters op een rij. In figuur 4 is daarna een bescheiden toename te zien. Midden jaren ‘90 volgden echter weer twee strenge winters waardoor de stand weer in elkaar klapte. Als meest waarschijnlijke verklaring voor de schijnbare late toename van de Meerkoet in dit gebied, zie wij het volgende: Het ontbreken in de jaren ‘80 is een gevolg van strenge winters en van het gegeven dat het gebied voor de Meerkoet een sub-optimaal biotoop heeft (bescheiden watergangen en niet veel grasland direct aan het water). daardoor is de lokale populatie gevoelig voor winter-effecten en duurt het een tijd voordat de Meerkoet het gebied weer heeft gekoloniseerd na wintersterfte.

Figuur 9. Ringmus/Huisemus

“identiteit” van de route

De charme van een PTT route is, dat die de vogelstand in zijn geheel monitort. Veel andere projecten richten zich maar op één biotoop of één soortgroep, waardoor “het verhaal van een gebied als geheel” niet naar voren komt. Wat zegt de PTT route 217 nu over de “identiteit” van het landschap in Noordwest Groningen? Opvallend is allereerst hoe sterk een “gewoon” gebied de landelijke ontwikkelingen volgt (zoals: invloed zachte winters, afname boerenlandvogels, intensivering landbouw). In dit gebied heeft “de grote klap” voor de vogels al plaatsgevonden met het uitvoeren van de ruilverkavelingen. Veel akker- en weidevogels zaten vanaf de start van de PTT route al op een minimaal niveau. Alleen een paar “restjes” konden nog verder afnemen tijdens de telperiode (Fazant, Ekster). De andere ontwikkeling die het duidelijkst als eigenschap voor dit gebied naar voren komt, is de opkomst van soorten die van bomen houden, zoals de Grote bonte specht en Boomklever.

Het tellen van een PTT route doe je niet om zeldzame soorten te scoren. Het is wel een mooie manier om, via vogels, mee te leven met veranderingen in de omgeving gedurende een lange reeks van jaren.

Literatuur

- Boekema, E.J., P. Glas & J.B. Hulscher 1983 Vogels in de provincie Groningen, Bouma 's Boekhuis Groningen.
- Boekema, E.J. 2016 Vogels in Groningen, Profiel Bedum.
- Brink, H. van den, J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg 1992 Vogelatlas van Groningen, Provincie Groningen.
- Daalder, R. 2017 De Meerkooet, Atlas Contact Amsterdam/Antwerpen.
- Klinken, A.C. 2017. De kolonisatie van Noord Groningen door de roek, De Grauwe Gors 45: 39-41.
- Klinken, A.C. van & W. van Maanen 2018 PTT route 217: tussen Tinallinge en De Luit, Uitgave eigen beheer. Provincie Groningen 1981 Landinrichtingsnota, Groningen.
- Schroor M. & J. Meijering 2007 Golden Raand Landschappen van Groningen, St. Groninger Landschap, Boekvorm Assen.
- SOVON 1987 Atlas van de Nederlandse vogels, Arnhem.
- Teixeira R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels, Natuurmonumenten 's Graveland.

